

کبک	این	چنین	زود	س	رو	این	چنین	ن	چ	مد
-----	-----	------	-----	---	----	-----	------	---	---	----

ضرب عروض

بکارگیری اوزان عروضی در
قطعات ضربی موسیقی ایرانی

محمد رضایی نیا

و	طا	وس	را	نرسد	پی	ش	تو	جل	و	ه	گی	ری
---	----	----	----	------	----	---	----	----	---	---	----	----

روزی چشم های تو را خواهم سرود

روزی خنده هایت را در گوشه ماندگار تاریخ ثبت خواهم کرد

روزی زبور گیسوانت را فریاد خواهم زد

روزی مهربانیت را که به مرهم نهادن بر دل زخم خورده ام آمده است،

بر هر برگ گلی خواهم نوشت

روزی نگاه پر عشقت را چکه چکه در گوش اقیانوس زمزمه خواهم کرد تا

در دورترین گوشه های هستی بر ساحلی بی نام و نشان فرود آید

و با هر بارش پرتوی خورشید، عطر «بودنت» را بگستراند

روزی بر سخت ترین صخره های هستی، نام موزون تو را خواهم نگاشت

روزی جاودانه ات خواهم کرد ای زیباترین یگانه پیدایش

فهرست

أ	مقدمه
۱	چهارمضرب سه گاه
۷	چهارمضرب اول شور
۱۱	چهارمضرب دوم شور
۱۷	چهارمضرب اول بیات ترک
۲۲	چهارمضرب دوم بیات ترک
۲۸	چهارمضرب اول افشاری
۳۳	چهارمضرب دوم افشاری
۳۸	چهارمضرب اول دشتی
۴۲	چهارمضرب دوم دشتی
۴۷	چهارمضرب ابوعطا
۵۴	چهارمضرب همایون
۶۱	چهارمضرب بیات اصفهان
۶۵	چهارمضرب چهارگاه
۷۰	چهارمضرب ماهور
۷۵	چهارمضرب نوا

مقدمه

رابطه نزدیک و در هم تنیده موسیقی ایرانی و ادبیات منظوم فارسی بر علاقمندان این موسیقی پوشیده نیست. در شعر کلاسیک ایرانی، نحوه چیدمان هجایی و ساختار آوایی کلام از طریق اوزان عروضی معین می شود. این اوزان که در واقع تعیین کننده آهنگ و ریتم کلام در شعر می باشند، ضرباهنگ های پیچیده ای هستند که بطور ناخودآگاه برای شنونده آشنا با ادبیات کهن ایرانی، مطبوع و دلنشین می نمایند. پیچیدگی و تنوع این مجموعه گسترده ریتمیک، بطرز قابل توجهی فراتر از ریتم های متداولی است که در ساخت و پرورش قطعات ضربی، چهارمضرب ها، تصانیف و حتی قطعات ارکسترال در موسیقی ایرانی در دوره کنونی بکار می روند. حال آنکه، بعلت مجانست و مصاحبت فراوان موسیقی و شعر کلاسیک ایرانی، امکان تطابق و بهره برداری از امکانات ریتمیک کلام موزون در موسیقی ایرانی کاملاً مهیا است. آثار بجا مانده از موسیقیدانان دوره های پیش تر چون عبدالقادر مراغه ای نشان می دهد که این درهم تنیدگی وزن کلام در ریتم موسیقی به مراتب بیش از این بوده است. هم اکنون نیز ساختار و ضرباهنگ گوشه هایی چون کرشمه و زنگوله بر اساس اوزان عروضی شعر کلاسیک می باشند. علاوه بر این، استفاده از ریتم های پیچیده تر در موسیقی کشورهای همجوار که سنخیت قابل توجهی با موسیقی ایرانی دارند، کاملاً متداول است. بنظر می رسد مشکلات فراوان موجود در تاریخ ثبت و ضبط موسیقی ایرانی، سبب شده است تا رشته تجربیات نسل های متوالی منقطع گردد و نتواند همچون شعر کلاسیک به رشد و بالندگی خود ادامه دهد.

در این مجموعه، سعی شده است تا از امکانات ریتمیک اوزان عروضی استفاده شده و چهارمضرب هایی بر اساس این اوزان ارائه شوند. بدین منظور، ۱۵ چهارمضرب در دستگاه های مختلف موسیقی ایرانی بر اساس اوزان مختلف عروضی آماده شده است. همانگونه که انتظار می رود، ریتم ها مقداری پیچیده تر از ریتم های متداول می باشند که از طرفی امکانات بیشتری را فراهم کرده اند و از طرف دیگر، دقت بیشتری را طلب می کنند. در هر مورد، هر وزن به پایه های ریتمیک ساده تر شکسته شده است تا خوانش میزان را ساده تر کند. همراه با نت، توضیحاتی در مورد وزن عروضی بکار گرفته شده و نمونه ای از شعر در این وزن نیز ارائه شده است. بعلاوه، سعی شده است ترکیب های مختلف بکار گرفته شده در هر مورد بعنوان نمونه ای از امکانات و توانایی های وزن عروضی استفاده شده، مورد بحث قرار گیرد. قطعات را بر اساس نت سنتور نوشته ام و با سنتور نیز اجرا کرده ام. چیدمان قطعات دستگاه های مختلف را به ترتیب ارائه دستگاه ها در ردیف سنتور صبا مرتب کرده ام.

ریتم هر رکن وزن بر اساس تعداد ضربات ریتمیک در بین سکوت ها نوشته شده است. در واقع، سکوت در فاصله میان دو هجای بلند فرض شده است و هجاهای کوتاه به هجای بلند بعدی متصل شده اند. برای مثال، رکن «مفاعیلن» ساخته شده از یک هجای کوتاه «م» و سه هجای بلند «فا-عی-لن» است. با درنظر گرفتن

سکوت در میان هجاهای بلند و اتصال هجای کوتاه به هجای بلند مجاور، به ترکیب «دوضرب، سکوت، ضرب، سکوت، ضرب، سکوت» می‌رسیم که در این کتاب، بصورت «۱-۱-۲» نوشته شده است.

ایده ترکیب و بهره‌برداری از اوزان شعر در موسیقی نه با این مجموعه آغاز شده است و نه با آن به خاتمه می‌رسد. آهنگسازان و نوازندگان چیره‌دستی چون بهمن رجبی و حسین علیزاده در این زمینه فعالیت و مطالعه کرده و آثاری را به ثبت رسانده‌اند. مجموعه «شوق نامه» به سرپرستی محمدرضا درویشی نیز بخصوص در اینجا لازم به ذکر است. متأسفانه تحقیق مدون و پژوهش جامع در جزئیات موسیقی ایرانی یا کمتر صورت می‌گیرد و یا دسترسی به آن برای عموم آسان نیست. از این روی، این مجموعه هنگامی معنی و جایگاه مناسب خود را بازخواهد یافت که در کنار دیگر مطالعات انجام شده در این زمینه قرار گرفته و نقد شود. متأسفانه امکان دسترسی به چنین آثار تحقیقی برای من وجود نداشته است، اگرچه سعی کرده‌ام با تعداد قابل توجهی از هنرمندان و پژوهشگران این زمینه تماس برقرار کرده و نظرات آنان را در مورد این اثر جویا شوم.

در انتها، لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که پیدایش این مجموعه، حاصل همکاری و زحمات ایشان است تشکر کنم. از سروه مهربانم که همراه و مشوق اصلی من در این فرایند شش ساله بوده است بینهایت سپاسگزارم. از دوست عزیزم، محسن شریفانی، بخاطر پیشنهادات سازنده‌اش در ویرایش این اثر، صمیمانه تشکر می‌کنم. از جناب حمیدرضا محمدی، مدیر مسئول وبسایت ارزشمند گنجور، سپاسگزارم؛ این اثر، بخصوص از مجموعه گنجور بینهایت بهره‌برده است و بر اطلاعات ارائه شده در این سایت، استوار است. از هنرمندان و هنردوستان عزیز، رضا قاسمی، نگار بوبان، حسین بهروزی‌نیا، عباس میلانی، ماری هوپر، سارا خلیلی و ساسان فاطمی سپاسگزارم که نظرات و پیشنهادات ارزشمندشان را در مورد این مجموعه بیان کرده‌اند.

نت‌نویسی، اجرا، ضبط و آماده‌سازی این مجموعه، همگی با امکانات محدود موجود صورت پذیرفته است. این محدودیت بدون شک بر کیفیت اثر بی‌تاثیر نبوده است. تجربه نه‌چندان دلچسب چاپ کتاب در ایران و عدم اطمینان از دستیابی مخاطب علاقمند به کتاب، در نهایت مرا به این سمت سوق داد که کتاب نهایی را بصورت رایگان بر روی اینترنت قرار دهم. این اثر را در

<https://zarbarooz.wordpress.com>

بارگذاری کرده‌ام که به آسانی قابل دسترسی است. خوشحال خواهم شد اگر نظرات، پیشنهادات و اجراهای خود را به آدرس rezaeiniya@gmail.com با من به اشتراک بگذارید.

محمد رضایی نیا

فوریه ۲۰۱۸، مونترال

چهارمضراب سه گاه

بحر «مضارع مثنی اخرب» با وزن «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن»، از اوزان متداول شعر کلاسیک فارسی است. بسیاری از شاعران گذشته از جمله حافظ، سعدی، مولوی، عطار، خواجوی کرمانی، بیدل دهلوی، وحشی بافقی، عراقی، فروغی بسطامی و اوحدی مراغه ای به دفعات از این وزن برای سرودن اشعار خود بهره برده اند. غزلیاتی از حافظ با مطلع

گفتم غم تو دارم، گفتا غمت سرآید گفتم که ماه من شو، گفتا اگر برآید

و یا

راهی بزن که آهی بر ساز آن توان زد شعری بخوان که با او رطل گران توان زد

و یا غزلی از سعدی با مطلع

خفته خبر ندارد سر بر کنار جانان کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان

نمونه هایی از اشعار سروده شده در این وزن هستند. در این چهارمضراب، از وزن «مفعول فاعلاتن» استفاده شده است. در این وزن، «مفعول» با ریتم «۱-۱-۱» نیاز به دقت ویژه دارد، چون بعد از ضرب سوم، سکوتی در این واحد ریتمیک وجود نداشته و در واقع، ضرب سوم به واحد ریتمیک بعدی (در اینجا، «فاعلاتن») متصل می شود. در نتیجه، اگرچه «فاعلاتن» دارای ریتم «۱-۲-۱» است ولی در اینجا، آخرین ضرب «مفعول» نیز به «فاعلاتن» متصل می شود و ریتم نهایی «۱-۲-۲-۱-۱» خواهد بود که یک واحد دوازده ضربی است.

اولین ترکیب قابل ارائه در این ریتم، تقسیم بندی آن بصورت «(۱-۱)-(۲-۲)-(۱-۱)» و یا $(۴+۶+۲)/۱۶$ است که دقیقاً معادل با وزن «مفعول فاعلاتن» خواهد بود که میزان پایه قطعه را تشکیل می دهد. دوازده ضربی بودن ریتم، این امکان را فراهم می کند که ریتم را به دو واحد شش ضربی $(۶+۶)/۱۶$ تقسیم کرد که برای مخاطب آشنا به موسیقی ایرانی بسیار متداول است (بعنوان مثال در میزان های ۲۱، ۲۳ و ۲۶). از طرف دیگر، می توان در یک میزان، سه واحد چهار ضربی $(۴+۴+۴)/۱۶$ نیز ارائه کرد (بعنوان مثال، در میزان های ۴۵ تا ۵۵). همچنین می توان گاهی با ترکیب دو واحد چهار ضربی، به تنوع ریتمیک قطعه افزود (بعنوان مثال، میزان های ۵۸ و ۵۹). دیگر آنکه می توان دو میزان دوازده ضربی را با هم ترکیب کرد و میزان دوم را بصورت دو واحد شش ضربی در کنار واحد شش ضربی میزان اول قرار داد، بعبارت دیگر به ریتم $(۴+۶+۶+۶+۲)/۱۶$ دست یافت (میزان های ۹۳ و ۹۴) که در عمل، همان ریتم آشنای $۶/۸$ را با رنگی

متفاوت ارائه خواهد کرد. وزن «مفعولُ فاعلاتن» بعلت ماهیت دوازده ضربی خود، می تواند به ترکیبات فراوان و متنوع تری نیز منجر شود که در این چهارمضراب بکار برده نشده اند (بعنوان مثال ۱۶/(۷+۵) و ۱۶/(۷+۵)).

اجرای این قطعه در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

چهارمضرب سه گاه - مفعول فاعلاتن

Moderato

5

9

12

16

18

20

23

25

28 6+6
16

30 4+6+2
16

34 tr

37 6+6
16 tr tr 4+6+2
16 tr 6+6
16 tr tr

40 4+6+2
16 8

43 8 4+4+4
16

46

49

52 tr tr

55 8+4
16 tr

Detailed description: This musical score is written for a single melodic line in B-flat major (one flat). It consists of ten staves of music, each containing measures 28 through 55. The notation is highly rhythmic, featuring many sixteenth and thirty-second notes, often beamed together. Trills (tr) are used as ornaments on several notes. Time signature changes are indicated by a 'C' with a fraction: 6+6/16, 4+6+2/16, 4+4+4/16, and 8+4/16. There are also measures with a 'C' and a fraction of 8, indicating an 8-measure rest. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

88

92

94

96

99

101

102

rit.

88

92

94

96

99

101

102

rit.

چهارمضراب اول شور

بحر «فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن»، یکی از دوایر عروضی چهارده هجایی است که با نام «طویل» شناخته می شود. این بحر که از محور متداول در شعر عرب است، در شعر فارسی بسیار مهجور بوده است. جستجو در وبسایت گنجور، تنها یک غزل از «اوحدی مراغه ای» را در این بحر نتیجه می دهد که دو بیت اول آن چنین است:

من از مادری زادم، که پارم پدر بود او شدم خاک آن پایی، کزین پیش سر بود او

ز عالم همی جستم نشان دل آرایش چو عالم شدم بر وی، ز عالم به در بود او

در این قطعه از وزن «فعولن مفاعیلن» استفاده شده است. «فعولن» یک واحد پنج ضربی با ریتم «۱-۲» و «مفاعیلن» یک واحد هفت ضربی با ریتم «۱-۱-۲» است. در نتیجه، هر میزان این چهارمضراب، دوازده ضربی بوده و ریتم پایه قطعه نیز $16/(5+7)$ («۱-۱-۲-۱-۲») می باشد (میزان های اول و دوم).

ریتم $16/(5+7)$ نزدیکترین ریتم به ریتم پایه این قطعه است که بعنوان مثال در میزان های ۶۲ تا ۶۴ بکار گرفته شده است. همچنین، می توان ریتم را به دو واحد شش ضربی نیز تقسیم کرد و ریتم $16/(6+6)$ بوجود آورد که بعنوان مثال در میزان های ۵، ۷ و ۹ استفاده شده است. علاوه بر این، واحد هفت ضربی را می توان به دو واحد پنج و دو ضربی و یا سه و چهار ضربی تقسیم کرد و ترکیباتی چون $16/(5+5+2)$ در میزان های ۱۶ و ۱۷ و یا $16/(3+5+4)$ در میزان های ۱۵ و ۲۷ دست یافت. بطور مشابه، ریتم $16/(6+6)$ را نیز می توان بصورت $16/(3+6+3)$ ترکیب بندی کرد (میزان های ۷۲ تا به انتهای قطعه). همین طور، می توان دو میزان با دو ریتم متفاوت را بصورت یک مجموعه واحد در آهنگسازی بکار برد و یک واحد موسیقایی بلندتر ایجاد کرد و با تکرار آن، احساس مستقل مرتبط با آن را به خواننده منتقل کرد. از این روش هم در میزان های ۶۷ تا ۷۰ استفاده شده است.

اجرای این قطعه در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب شور - فعولن مفاعیلن

Andante

5

7

9

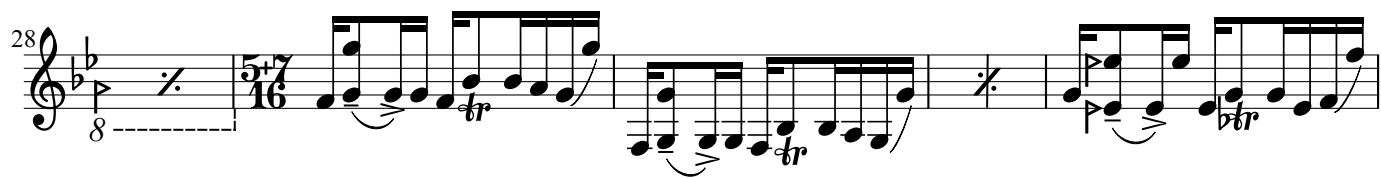
11

15

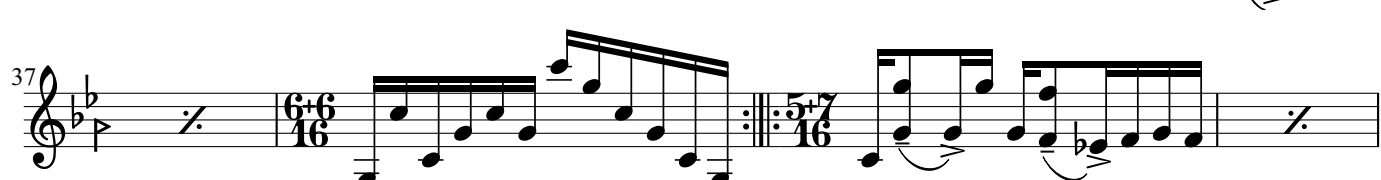
19

22

25

28

33

37

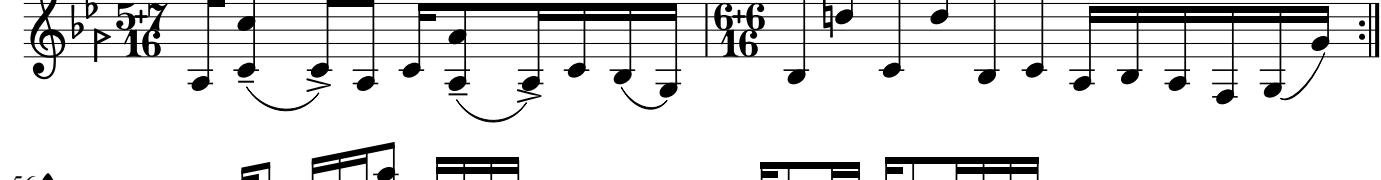
41

44

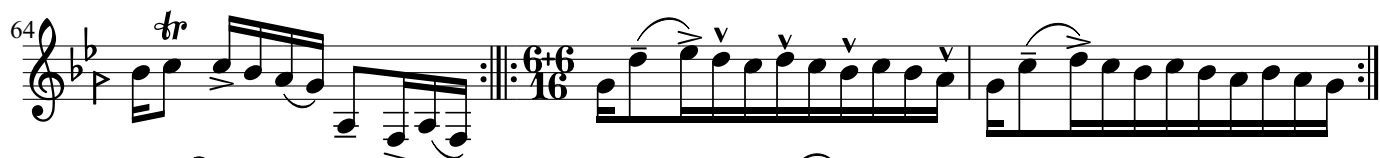
48

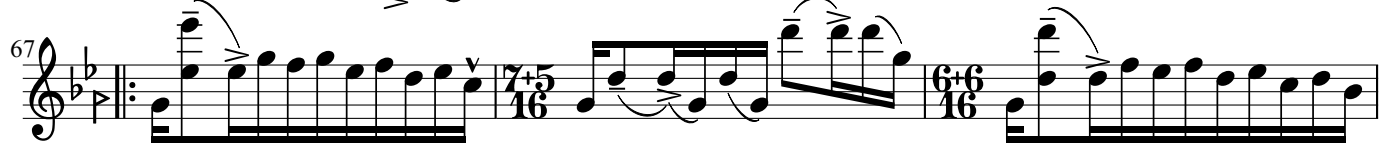
51

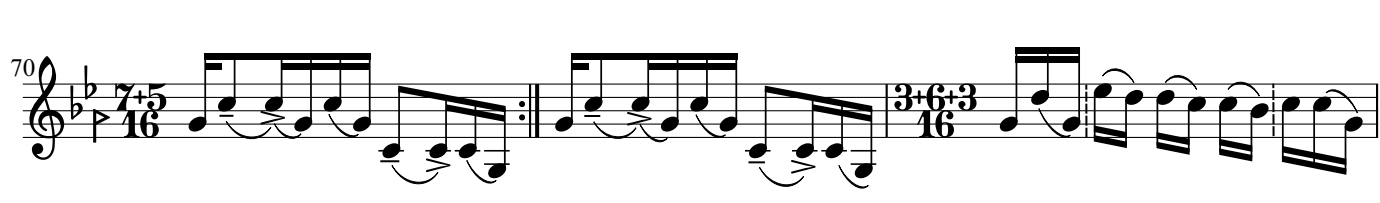
54

56

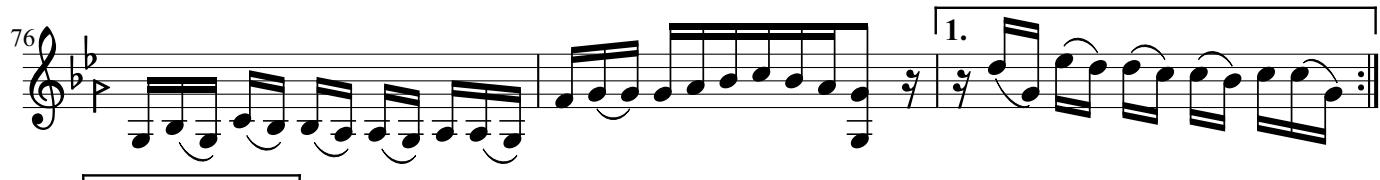
60

64

67

70

73

76

79

چهارمضراب دوم شور

بحر «منسرح مثنی مطوی منحور» با وزن «مفتعلن فاعلات مفتعلن فع» از اوزان متداول در شعر فارسی است که توسط اکثر شعرای ایرانی بکار برده شده است. بعنوان نمونه، می توان به غزلی از حافظ با مطلع

بر سر آنم که گر ز دست بر آید دست به کاری زخم که غصه سر آید

و یا غزلی از سعدی با مطلع

بخت جوان دارد آنکه با تو قرین است پیر نگرود که در بهشت برین است

اشاره کرد. رودکی، عطار، سنایی، مولوی، فروغی بسطامی، بیدل دهلوی، خواجوی کرمانی، اوحدی مراغه ای، ابوسعید ابوالخیر، خاقانی، انوری، ناصر خسرو، محتشم کاشانی و شهریار همگی اشعاری را در این بحر سروده اند. در دومین چهارمضراب ارائه شده در دستگاه شور در این مجموعه، از بحر «مفتعلن فاعلات مفتعلن فع» استفاده شده است. «مفتعلن» یک واحد شش ضربی با ریتم «۱-۳-» است. «فاعلات» واحدی شش ضربی با ریتم «۱-۲-۱» است که ضرب آخر به بخش بعدی ریتم (مفتعلن)، متصل می شود و در نتیجه، «فاعلات مفتعلن» بطور مرکب، ریتم «۱-۲-۲-۳-» را بوجود می آورد. در انتها، «فع» هم یک واحد دو ضربی با ریتم «۱-» است. در نتیجه، این بحر معادل با ریتم «۱-۳-۲-۲-۱-۳-۱-» می شود که بیست ضربی است.

مفصل بودن ریتم در این چهارمضراب، امکان تنوع فراوانی را فراهم می کند. ریتم پایه قطعه $(۶+۵+۳+۶)/۱۶$ است که می توان آن را معادل با ترکیب دو واحد شش ضربی و دو واحد چهار ضربی دانست، بگونه ای که دو واحد چهار ضربی در میان دو واحد شش ضربی واقع شده اند. می توان توالی این چهار واحد را تغییر داد و ترکیب های متنوعی چون $(۶+۶+۴+۴)/۱۶$ در میزان های ۱۲ و ۱۳، $(۴+۶+۶+۴)/۱۶$ در میزان های ۲۵ و ۲۶، $(۸+۶+۶)/۱۶$ در میزان های ۳۴ و ۳۵ و یا $(۶+۴+۶+۴)/۱۶$ در میزان های ۵۴ و ۵۵ ایجاد کرد. بعلاوه، این ریتم را می توان به سه واحد شش ضربی و یک واحد دو ضربی (ریتم $(۶+۶+۶+۲)/۱۶$) در میزان ۱۰ و ۵۲، پنج واحد چهار ضربی (ریتم $(۴+۴+۴+۴+۴)/۱۶$) در میزان های ۱۵ و ۲۸، چهار واحد پنج ضربی (ریتم $(۵+۵+۵+۵)/۱۶$) در میزان ۴۷ و دو واحد هفت ضربی و یک واحد شش ضربی (ریتم $(۶+۷+۷)/۱۶$) در میزان های ۵۶ تا ۶۱ تقسیم بندی کرد. به سادگی می توان دریافت که گنجایش این بحر در تولید ریتم های متنوع بیش از آن است که در این قطعه بکار گرفته شده است.

در این چهارمضراب سعی شده است به گوشه هایی از دستگاه شور پرداخته شود که کمتر مورد استفاده قرار می گیرند. میزان های ۱۲ تا ۱۵ از گوشه «پنجه شعری» الهام گرفته شده است. در میزان های ۱۷ تا ۲۲ از ملودی های «پروانه کبیر» استفاده شده است. میزان های ۲۵ تا ۲۸ بر اساس «ملانازی» نوشته شده اند.

میزان های ۳۱ تا ۳۳ و ۳۴ تا ۳۷ نیز به ترتیب از گوشه های «شهناز کت» و «چهار گوشه» الهم گرفته شده اند. همین طور، در میزان های ۴۰ تا ۴۴ به گوشه «نغمه»، ۴۶ تا ۴۸ به «پیش درآمد خارا»، ۴۹ و ۵۰ به «بزرگ» و «کوچک» و ۵۴ و ۵۵ به گوشه «گلریز» اشاره شده است.

اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب شور - مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

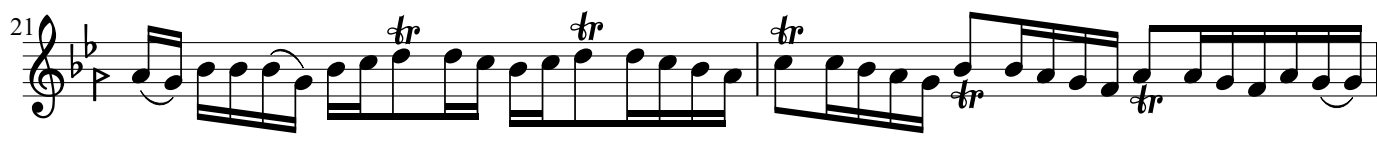
Moderato

The musical score is written in a single staff with a key signature of one flat (B-flat) and a 16-measure bar. It includes various musical notations such as eighth notes, sixteenth notes, and trills, along with dynamic markings like 'v' (accents) and 'tr' (trills). The score is divided into measures by bar lines, with some measures containing repeat signs. The tempo 'Moderato' is indicated at the beginning.

Measures 1-17:

- Measure 1: 6+8+6, 16
- Measure 2: 6+8+6, 16
- Measure 3: 6+8+6, 16
- Measure 4: 6+8+6, 16
- Measure 5: 6+8+6, 16
- Measure 6: 6+8+6, 16
- Measure 7: 6+8+6, 16
- Measure 8: 6+8+6, 16
- Measure 9: 6+8+6, 16
- Measure 10: 6+8+6, 16
- Measure 11: 6+8+6, 16
- Measure 12: 6+8+6, 16
- Measure 13: 6+8+6, 16
- Measure 14: 8+8+4, 16
- Measure 15: 6+8+6, 16
- Measure 16: 6+8+6, 16
- Measure 17: 6+8+6, 16

19

21

23

25

26

28

29

31

34

35

53 $6+8+6$ $\frac{16}{16}$ *v* *v* *v*

54 $6+4+6+4$ $\frac{16}{16}$

55

56 $6+7+7$ $\frac{16}{16}$ *tr* *tr*

58 *tr* *tr*

60 *tr* *tr*

62 $6+6+6+2$ $\frac{16}{16}$ *tr* *tr*

The musical score consists of seven staves of music in 16/16 time, written in a key with one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values, including eighth and sixteenth notes, and rests. Trills (tr) are indicated above several notes. The score is numbered 53 through 62. The first staff (53) has a tempo marking of 16/16 and a key signature of one flat. The subsequent staves (54-62) continue the melodic and rhythmic development, with some staves featuring trills. The final staff (62) ends with a double bar line.

چهارمضرب اول بیات ترک

بحر «مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعلُ»، وزن آشنای رباعی است که به دفعات توسط شاعران ایرانی مورد استفاده قرار گرفته است. شاید بتوان رباعیات خیام را آشناترین آثار منظوم در این بحر دانست.

تا دست به اتفاق بر هم ننیم پای ز نشاط بر سر غم ننیم

خیزیم و دمی زنیم پیش از دم صبح کاین صبح بسی دمد که ما دم ننیم

رباعیات حافظ، سعدی، مولوی، ابوسعید ابوالخیر، وحشی بافقی، خاقانی، رهی معیری همه در همین بحر سروده شده اند. فیض کاشانی هم غزلیات متعددی در این بحر سروده است که بعنوان مثال می توان غزلی با مطلع

بینم چو جمال یار، مدهوش شوم یادش چو کنم ز خود فراموش شوم

را ذکر کرد. این بحر از سه واحد «مفعولُ» با ریتیم «۱-۱-۱»، «مفاعیلُ» با ریتیم «۱-۱-۲» و «فعلُ» با ریتیم «۲-» تشکیل شده است. از آنجا که دو واحد «مفعولُ» و «مفاعیلُ» به واحد بعد از خود متصل می شوند، این بحر در نهایت، ریتیم «۱-۱-۳-۱-۳-۱-۳-۱-۳-» را خواهد داشت که بیست ضربی است. در این چهارمضرب، یک واحد چهار ضربی نیز به انتهای این ریتیم افزوده شده است تا به تقارن ریتیم افزوده شود و به همین دلیل ریتیم نهایی، بیست و چهار ضربی با ریتیم «۱-۱-۳-۱-۳-۱-۳-۱-۳-» شده است.

ریتیم پایه قطعه بصورت $(۸+۸+۴+۴)/۱۶$ نوشته شده است. با توجه به طویل بودن ریتیم، امکان ارائه ترکیبات متعددی وجود دارد که ساده ترین آنها می تواند ترکیب های شامل قطعات شش ضربی باشد (بعنوان مثال، $(۸+۶+۶+۴)/۱۶$ در میزان هفتم یا $(۶+۶+۸+۴)/۱۶$ در میزان ۲۲). توانایی این بحر در ارائه ریتیم های متنوع بسیار بیشتر از آن است که در این قطعه بکار گرفته شده اند؛ بعنوان مثال، ریتیم $(۲+۶+۶+۶+۴)/۱۶$ به وزن اصلی بحر بسیار نزدیک است، ریتیم $(۶+۶+۶+۶)/۱۶$ کاملاً قطعه ای شش هشتم را تداعی می کند، و یا ریتیم $(۴+۴+۴+۴+۴+۴)/۱۶$ کاملاً قطعه ای چهار ضربی است. بعلاوه، ترکیبات متنوعی می توان ارائه کرد که در آنها از میزان های پنج و هفت ضربی نیز استفاده شده باشد.

اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

چهارمضرب اب بیات ترک - مفعول مفاعیل مفاعیل فعل

Andante

16

8+8+4+4

tr

2

tr

4

tr

5

tr

7

8+6+6+4

16

tr

8

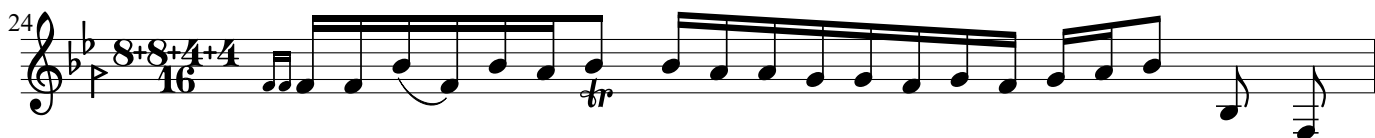
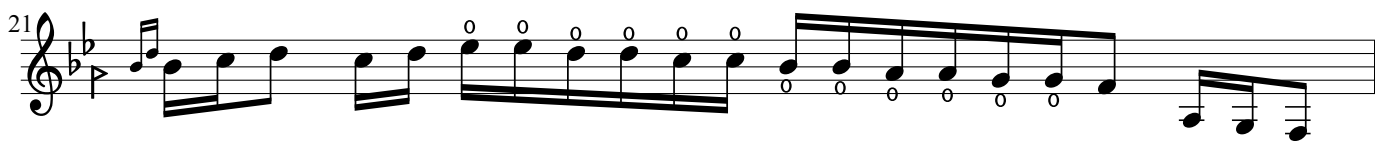
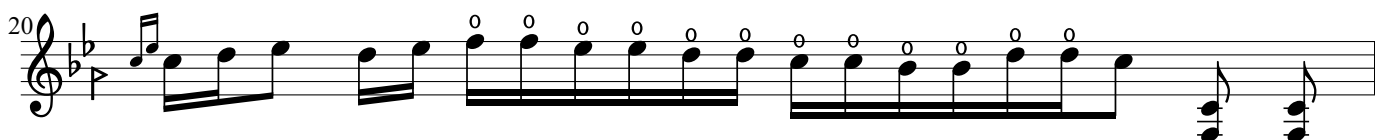
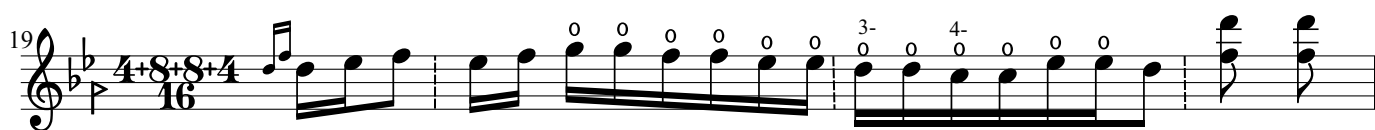
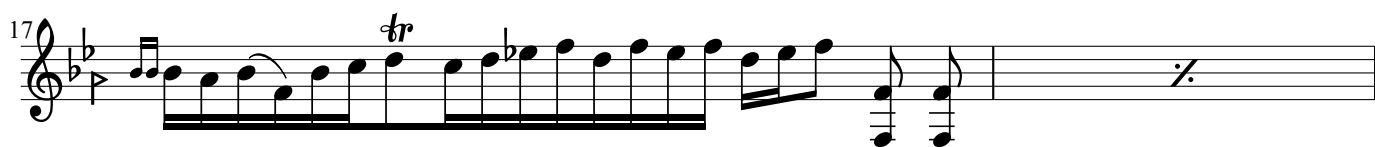
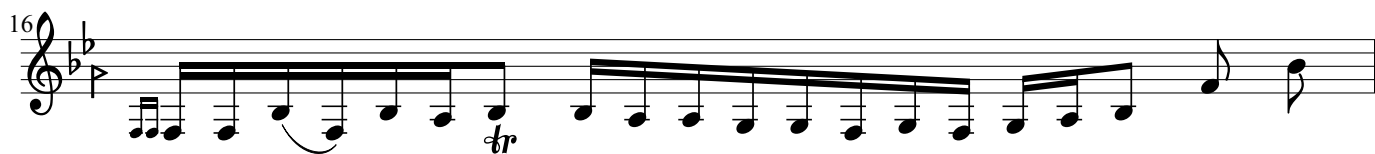
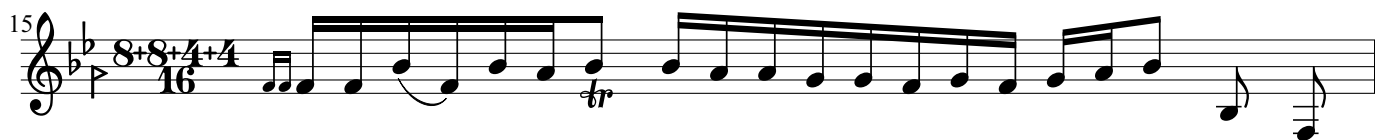
tr

11

tr

12

13

28

30

32

34

35

36

38

39

40

41

43 $8+8+4+4$
16

44

rit -----

چهارمضراب دوم بیات ترک

بحر «بسیط مثنی مخبون» که با وزن «مستفعِلن فعِلن مستفعِلن فعِلن» شناخته می شود، از جمله اوزانی است که گهگاه در اشعار کلاسیک ایرانی بکار گرفته شده است. شاید غزلی از سعدی که بیت زیر را در برمی گیرد، معروف ترین نمونه این وزن باشد

اشتر به شعر عرب در حالت است و طرب گر ذوق نیست تو را کز طبع جانوری

مولوی نیز غزلی با مطلع زیر در این وزن دارد

در لطف اگر بروی شاه همه چمنی در قهر اگر بروی که را ز بن بکنی

فروغی بسطامی نیز غزلی با مطلع زیر در این بحر سروده است

گفتی که وقت سحر سویت کنم گذری ترسم ز پی نرسد این شام را سحری

در این چهارمضراب از وزن «مستفعِلن فعِلن» استفاده شده است. «مستفعِلن» در واقع یک واحد ریتمیک با ریتم «۱-۱-۲» است که معادل با یک میزان هفت ضربی است. «فعِلن» هم دارای ریتم «۳-» می باشد که یک واحد چهار ضربی را تشکیل می دهد. در نتیجه، وزن «مستفعِلن فعِلن» با ریتم «۱-۱-۲-۳» یک واحد ۱۱ ضربی است.

ساده ترین ترکیب قابل استفاده با این واحد ریتمیک، یک واحد هفت ضربی در کنار یک واحد چهار ضربی است (ریتم $(۷+۴)/۱۶$ در میزان پایه و یا $(۴+۷)/۱۶$ در میزان پنجم). می توان واحد هفت ضربی را به دو واحد چهار و سه ضربی تقسیم کرد و میزانی با دو واحد چهار ضربی و یک واحد سه ضربی ایجاد کرد (ریتم $(۴+۴+۳)/۱۶$ در میزان ۱۲). علاوه بر این، می توان بجای واحدهای هفت و چهار ضربی، از دو واحد شش و پنج ضربی استفاده کرد تا تنوع بیشتری به قطعه بخشید (میزان ۲۰). دیگر آنکه، می توان، جایگاه دو واحد ضربی را در دو میزان متوالی بصورت معکوس استفاده کرد؛ بعبارت دیگر، اگر در میزان اول از ریتم $(۵+۶)/۱۶$ استفاده شده است، در میزان دوم می توان از ریتم $(۶+۵)/۱۶$ استفاده کرد (میزان های ۲۰ و ۲۱). در این صورت، دو واحد شش ضربی در کنار یکدیگر قرار می گیرند و برای لحظاتی، احساس یک قطعه شش ضربی به شنونده منتقل می شود. استفاده از همین روش در میزانهای ۲۲ و ۲۳ باعث شده است که سه میزان $۴/۱۶$ در کنار هم قرار گیرند.

در این چهارمضراب سعی شده است گوشه های مهجور آواز بیات ترک مورد استفاده قرار گیرند. بدین منظور، میزان های ۱۷ تا ۲۹ با الهام از گوشه «حاجی حسنی»، میزان های ۳۴ تا ۵۰ با الهام از «پر پرستو»

(پر پرستوک) از ردیف چپ کوک فرامرز پایور، میزان های ۵۵ تا ۶۵ با الهام از گوشه «بسته نگار»، میزان های ۷۰ تا ۸۱ با الهام از «سرور الملکی» از ردیف چپ کوک فرامرز پایور و میزان های ۸۶ تا ۹۳ بر اساس گوشه «دوگاه» پرداخته شده اند.

اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب ابیات ترک - مستفعلن فعلن

Andante

5

9

12

15

20

23

26

29

33 8 tr

37 tr tr tr tr

41 tr tr tr

44 tr tr tr

47 tr 7+4 tr

50 8 8

55 3+4+4

58

61 9 9

64 tr 7+4 8

Detailed description: This musical score is written for a single melodic line in B-flat major (one flat). It consists of ten staves of music. The notation includes various rhythmic values, including eighth and sixteenth notes, and rests. Trills (tr) are used frequently throughout the piece. Time signatures are complex, including 8, 6+5/16, 7+4/16, 3+4+4/16, and 7+4/16. The score is divided into measures by bar lines, with some measures containing repeat signs (double bar lines with dots). The overall style is that of a classical or romantic-era instrumental piece.

68 $\frac{5+6}{16}$ 8

73 $\frac{6+5}{16}$ $\frac{5+6}{16}$

76 $\frac{6+5}{16}$ $\frac{5+6}{16}$

79 $\frac{4+4+3}{16}$ *tr*

82 $\frac{7+4}{16}$ 8

87

90 $\frac{4+4+3}{16}$ *tr* 8 $\frac{7+4}{16}$

94 *tr*

97 *tr* $\frac{4+4+3}{16}$

100 8 8

Detailed description: This musical score is written for a single melodic line in B-flat major (two flats). It consists of ten staves of music, each containing measures 68 through 100. The notation includes various rhythmic values, primarily 16th and 32nd notes, often beamed together. Trills (tr) are indicated above several notes. Rehearsal marks (double bar lines with dots) are used to divide the piece into sections. Some measures contain rests or specific articulation marks like accents (v). The score is a complex piece of music, likely for a solo instrument like a flute or violin.

105

108

111

rit. -----

چهارمضرب اول افشاری

بحر «مجثث مثنیٰ مخبون محذوف» با وزن «مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلن» از اوزان بسیار پرکاربرد در شعر فارسی است. غزلی از سعدی با مطلع

شب فراق که داند که تا سحر چند است مگر کسی که به زندان عشق دریند است

و یا غزلی از حافظ با مطلع

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست سخن شناس نه ای جان من خطا اینجاست

نمونه های آشنایی از این بحر می باشند. شاعران فراوانی از جمله حافظ، سعدی، مولوی، عطار، سنایی، بیدل، فیض کاشانی، خواجوی کرمانی، محتشم کاشانی، صائب تبریزی، وحشی بافقی، اوحدی، عراقی و رهی معیری از این وزن استفاده کرده اند. «مفاعلهن» یک واحد شش ضربی با ریتم «۲-۲-»، «فعلاتن» یک واحد شش ضربی با ریتم «۳-۱-» و «فعلن» یک واحد چهار ضربی با ریتم «۳-»، بخش های تشکیل دهنده این ریتم می باشند. در اینجا یک واحد دو ضربی نیز به انتهای ریتم افزوده شده است تا ریتم قطعه در نهایت بصورت «۲-۲-۳-۱-۲-۲-۳-۱-» درآید که متشکل از چهار واحد شش ضربی با ریتم های متقارن است.

در این قطعه بیشتر بر هویت شش ضربی ریتم تاکید شده است و تنوع ریتمیک چندانی مشاهده نمی شود. لازم به ذکر است که این مسئله، از محدودیت توانایی های ریتمیک این وزن نشأت نمی گیرد و همانگونه که در مورد وزن های دیگر نیز مشاهده شد، امکان ایجاد ترکیبات متنوع تر در این مورد نیز وجود دارد که خلاقیت و ذوق آهنگسازان و نوازندگان را طلب می کند.

اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) قابل دسترس است.

چهارمضرب افشاری - مفاعن فعلاتن مفاعن فعلن

Moderato

The musical score is written for a single melodic line in 6/16 time, marked Moderato. It consists of 10 staves of music. The key signature has two flats (B-flat major). The score includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. There are several trills (tr) and repeat signs (1. and 2.) throughout the piece. The piece ends with a double bar line and a repeat sign (//).

Staff 1: 6/16 time signature, key signature of two flats. The piece begins with a repeat sign and a first ending bracket.

Staff 2: Continuation of the first ending.

Staff 3: Continuation of the first ending.

Staff 4: Continuation of the first ending.

Staff 5: Continuation of the first ending.

Staff 6: Continuation of the first ending.

Staff 7: Continuation of the first ending.

Staff 8: Continuation of the first ending.

Staff 9: Continuation of the first ending.

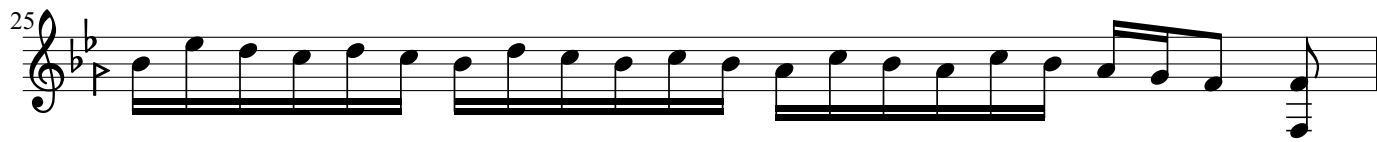
Staff 10: Continuation of the first ending.

This musical score is written for a single melodic line in B-flat major, spanning measures 11 to 22. The notation is as follows:

- Measures 11-12:** Each measure contains a continuous eighth-note scale starting on B-flat. Measure 11 is an ascending scale, and measure 12 is a descending scale.
- Measure 13:** Features a repeat sign followed by eighth-note patterns. It includes trills (tr) on the notes G4 and F4.
- Measures 14-15:** Measure 14 continues with eighth-note patterns. Measure 15 features a descending eighth-note scale.
- Measures 16-17:** Measure 16 contains eighth-note patterns. Measure 17 features a descending eighth-note scale.
- Measures 18-19:** Measure 18 contains eighth-note patterns. Measure 19 features eighth-note patterns with accents (^) on the notes G4 and F4.
- Measures 20-21:** Measure 20 contains eighth-note patterns. Measure 21 features eighth-note patterns with accents (^) on the notes G4 and F4.
- Measure 22:** Features eighth-note patterns, ending with a final cadence on a B-flat note.

23

24

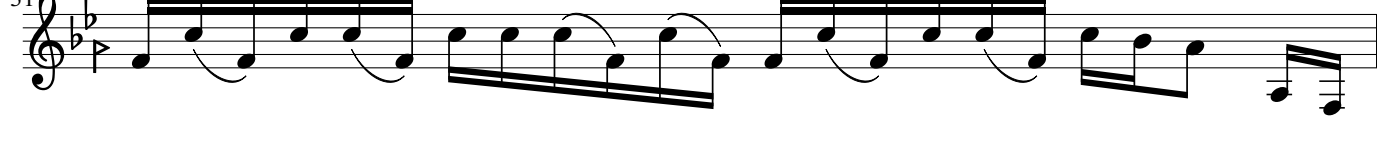
25

26

27

29

30

31

32

33

35 $4+12+6+2$
16

36

37 $6+6+6+6$
16

38

The musical score consists of four staves, numbered 35 to 38. All staves are in B-flat major (two flats) and use a treble clef. Staff 35 begins with a 16-measure rest, followed by a 4-measure phrase, a 12-measure phrase, a 6-measure phrase, and a 2-measure phrase. It includes three trills (tr) and a double bar line. Staff 36 continues the melody with trills and a double bar line. Staff 37 begins with a 16-measure rest, followed by a 6-measure phrase, a 6-measure phrase, a 6-measure phrase, and a 6-measure phrase. It includes a double bar line. Staff 38 continues the melody and ends with a double bar line.

چهارمضراب دوم افشاری

بحر «مضارع مکفوف اخرب» با وزن «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلاتن» از اوزانی است که بسیار به ندرت در شعر فارسی بکار گرفته شده است. جستجو در وبسایت گنجور، تنها یک غزل از اوحدی مراغه ای با مطلع

ای داده روی خوب تو از حسن داد دیده ایزد ز آفرین فراوانت آفریده

و یک قصیده و پنج غزل از انوری را در این وزن نتیجه می دهد که بعنوان نمونه، مطلع یکی از غزلها چنین است

دیدى که پای از خط فرمان برون نهادهى دیدى که دست جور و جفا باز برگشادى

این وزن از واحدهای عروضی «مفعول»، «فاعلات»، «مفاعیل» و «فاعلاتن» تشکیل شده است که به ترتیب، وزن «۱-۱-۱»، «۱-۲-۱»، «۱-۲-۱»، «۱-۱-۲» و «۱-۲-۱-۱» را دارا می باشند. از آنجا که سه واحد اول با سکوت خاتمه نمی یابند، آخرین ضرب هر کدام به واحد بعدی متصل می شود و در نتیجه، ریتم این بحر در نهایت بصورت «۱-۱-۲-۲-۱-۳-۲-۱-۲-۱-۲-۱» شکل خواهد گرفت که بیست و چهار ضربی است.

نزدیکترین ریتم به این بحر، ریتم $16/(2+6+6+6+4)$ است که در میزان پایه قطعه استفاده شده است. پیچیدگی ریتم، امکان ایجاد ترکیب های متنوع و گوناگونی را فراهم می آورد که تنها تعداد اندکی از آنها در این چهارمضراب بکار گرفته شده اند. بعنوان مثال، می توان ریتم را بصورت چهار واحد شش ضربی بصورت $16/(6+6+6+6)$ تقسیم بندی کرد (میزان های ۲۲ و ۳۱) و یا آن را بصورت ترکیبهای متنوعی از میزان های چهار و شش ضربی نوشت (بعنوان مثال، $16/(4+4+4+4+6)$ در میزان ۲۳ و یا $16/(4+4+6+6+4)$ در میزان ۳ تا ۵ و یا شش میزان چهار ضربی که در این چهارمضراب بکار گرفته نشده است).

در این قطعه، میزان های ۱۳ تا ۱۶ بر اساس گوشه «تخت طاقدیس» نوشته شده اند. در میزان های ۱۸ تا ۲۱ هم به گوشه «صدری» اشاره می شود. میزان های ۳۴ تا ۳۹ هم بر اساس ملودی های «رقص چوبی» شکل گرفته اند. اجرای این قطعه در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

چهارمضرب افشاری - مفعول فاعلات مفاعیل فاعلاتن

Moderato

The musical score is written for a single melodic line in 16/16 time, marked 'Moderato'. It consists of nine staves, each containing a sequence of rhythmic patterns. The key signature is one flat (B-flat). The score includes various musical notations such as eighth notes, sixteenth notes, and trills (tr). The time signature 16/16 is indicated at the beginning of the first, third, sixth, and eighth staves. The piece concludes with a double bar line and repeat dots on the ninth staff.

10 *tr*

11 $\frac{4+12+6+2}{16}$

12

13 $\frac{4+6+6+8}{16}$ $\parallel$

14

15 *tr*

16 *tr*

17

18 *tr*

19 *tr* $\parallel$

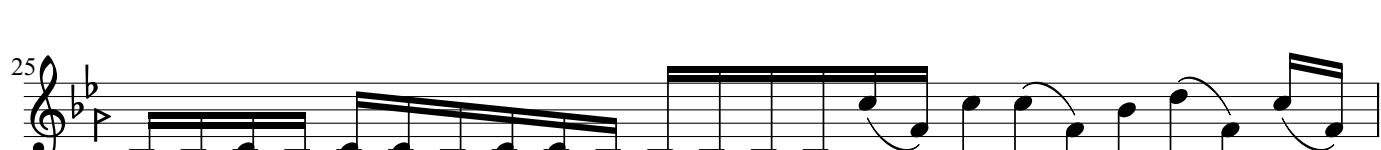
20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

چهارمضرب اول دشتی

بحر «هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف» با وزن «مفعول مفاعیلن فعولن» هم از اوزان بسیار متداول در شعر کهن فارسی است. شاعران فراوانی چون حافظ، سعدی، مولوی، نظامی، عطار، عراقی، بیدل دهلوی، خاقانی، فروغی بسطامی، خواجهی کرمانی و اوحدی مراغه ای این بحر را بکار برده اند. شاید بیت آغازین «لیلی و مجنون» نظامی

ای نام تو بهترین سرآغاز بی نام تو نامه کی کنم باز

و یا غزلی از سعدی با مطلع

ما را همه شب نمی برد خواب ای خفته روزگار دریاب

را بتوان از شناخته شده ترین اشعار این بحر دانست. «مفعول»، «مفاعیلن» و «فعولن» عناصر تشکیل دهنده این بحر هستند که به ترتیب، وزن «۱-۱-۱»، «۲-۲» و «۱-۲» را دارند که در نهایت، وزن این بحر را بصورت «۱-۱-۲-۲-۳-۱» نتیجه خواهد داد که ۱۶ ضربی است. در اینجا، دو ضرب نیز برای سکوت پایان مصراع، به انتهای این وزن اضافه شده است و وزن «۱-۱-۲-۲-۳-۱-۱» حاصل شده است که هجده ضربی است.

با توجه به آنچه مطرح شد، نزدیکترین ریتم به این بحر $(۴+۴+۶+۴)/۱۶$ خواهد بود که متشکل از دو واحد چهار ضربی، یک واحد شش ضربی و در نهایت یک واحد چهار ضربی است (میزان پایه). هجده ضرب این ریتم را می توان به سه واحد شش ضربی $(۶+۶+۶)/۱۶$ در میزان های ۳۳ تا ۳۵ و یا ترکیب های متنوعی از واحد های چهار و شش ضربی چون $(۴+۶+۶+۲)/۱۶$ در میزان ۳۲، $(۶+۸+۴)/۱۶$ در میزان ۴۲، و یا $(۸+۸+۲)/۱۶$ در میزان های ۱۷ تا ۲۰ تقسیم بندی کرد. این بحر امکان ایجاد ریتم های دیگری چون $(۴+۷+۷)/۱۶$ ، $(۳+۵+۵+۵)/۱۶$ و یا $(۴+۴+۵+۵)/۱۶$ نیز دارد که در این قطعه مورد استفاده قرار نگرفته اند.

علاوه بر این، در این چهارمضرب در میانه ریتم، دو نت دو لا چنگ با یک نت دو لا چنگ نقطه دار و یک نت سه لا چنگ عوض شده اند که باعث ایجاد سخته در میانه ریتم می شود و می تواند بر جذابیت قطعه بیفزاید. بنظر می رسد اینچنین تزئینات کوچکی بخصوص در ریتم های بلند می توانند موثر واقع شوند و با ایجاد تنوع، از یکنواخت و تکراری شدن ریتم برای شنونده بکاهند. اجرای این قطعه نیز در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب دشتی - مفعول مفاعلهن فعولن

Andante

4

7

9

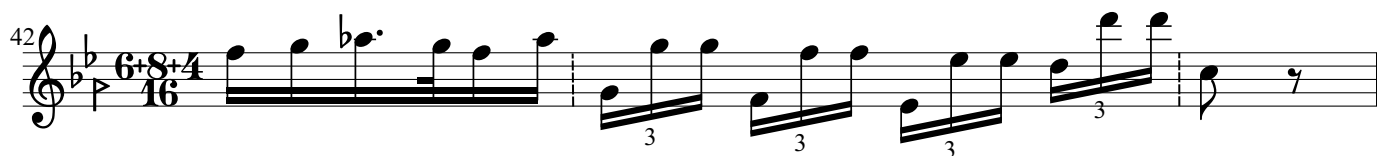
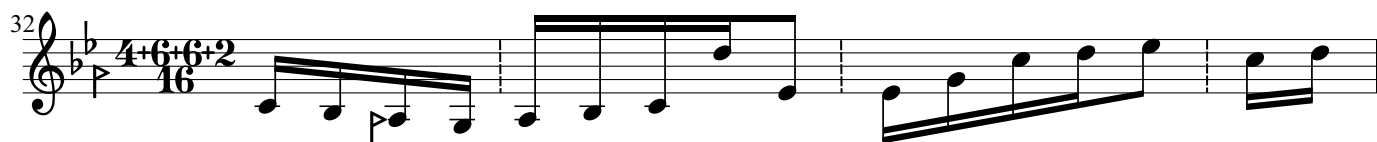
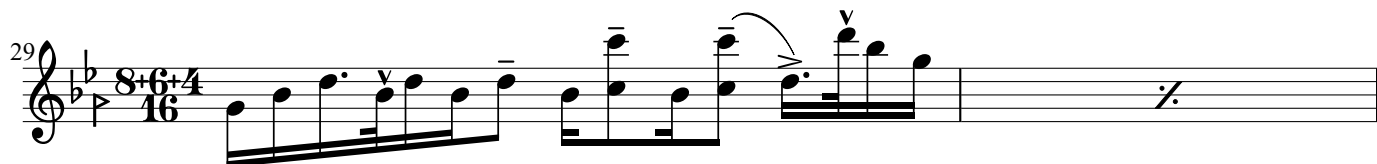
12

15

17

19

21

43 $\frac{6+6+6}{16}$

44 $\frac{8+6+4}{16}$

46

49 $\frac{6+6+6}{16}$ $\frac{8+6+4}{16}$

51 $\frac{6+6+6}{16}$ 1. 2.

53 $\frac{8+6+4}{16}$

55 $\frac{6+6+6}{16}$

56 $\frac{4+6+8}{16}$

58 $\frac{8+6+4}{16}$

60

چهارمضراب دوم دشتی

وزن «مستفععلن فعلاتن فع» از اوزان عروضی است که به ندرت در شعر کلاسیک ایرانی بکار برده می شود. جستجو در وبسایت گنجور، تنها یک غزل از اوحدی مراغه ای را در این وزن نتیجه می دهد که مطلع آن چنین است

تیر از کمان به من اندازد عشق از کمین چو برون تازد

سیمین بهبهانی نیز در مجموعه «خطی ز سرعت و از آتش»، سروده ای با همین نام منتشر کرده است که با این بیت آغاز می شود

خطی ز سرعت و از آتش، در آبگینه سرا بشکن!

همانطور که پیشتر عنوان شد، «مستفععلن» با ریتم «۱-۲-۱» یک واحد هفت ضربی است. «فعلاتن» نیز دارای ریتم «۱-۳» بوده و یک واحد شش ضربی است. «فع» هم با ریتم «۱-» یا «۲» یک واحد دو ضربی است. پس وزن «مستفععلن فعلاتن فع» با ریتم «۱-۱-۳-۲-۱-۱-» یک میزان پانزده ضربی است.

اولین ترکیب بندی قابل ارائه برای این میزان، یک واحد هفت ضربی به همراه دو واحد چهار ضربی است $(16)/(7+4+4)$ که در میزان پایه بکار گرفته شده است. ترکیب های متفاوت همین سه واحد ریتمیک نیز قابل استفاده هستند؛ بعنوان مثال $(16)/(4+4+7)$ و $(16)/(4+3+4+4)$ که در میزان های ۱۰ و ۷۹ استفاده شده اند. همانگونه که پیش از این نیز عنوان شد، می توان چیدمان ریتمیک دو میزان متوالی را بصورت معکوس انجام داد؛ بعنوان مثال میزان های ۹ و ۱۰ به ترتیب با ریتم های $(16)/(7+4+4)$ و $(16)/(4+4+7)$ ارائه شده اند که در نتیجه آن، چهار واحد $4/16$ در کنار یکدیگر واقع شده و احساس یک قطعه چهار ضربی را برای این بازه زمانی به شنونده منتقل می کنند. بعلاوه، می توان بجای دو واحد هفت و چهار ضربی، از دو واحد پنج و شش ضربی استفاده کرد و میزانی با ریتم $(16)/(4+5+6)$ ارائه کرد که در میزان ۶۳ مشاهده می شود.

در این چهارمضراب نیز سعی شده است از گوشه هایی از آواز دشتی استفاده شود که کمتر به آنها پرداخته شده است و قابلیت نغمه پردازی این گوشه ها نیز به نمایش گذاشته شود. بر این اساس، میزان های ۲۶ تا ۳۱ از گوشه «زار و نزار»، میزان های ۳۸ تا ۴۸ از گوشه «کوچه باغی»، میزان های ۵۱ تا ۵۳ از سملی (سمالی) (همه از ردیف چپ کوک فرامرز پایور) و میزان های ۶۳ تا ۷۶ از گوشه «دیلیمان» الهام گرفته شده اند. اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب دشتی - مستفعلن فعلاتن فع

Andante

5

7

9

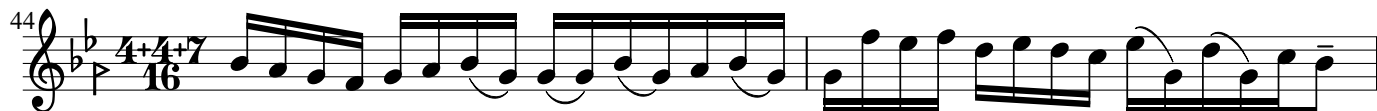
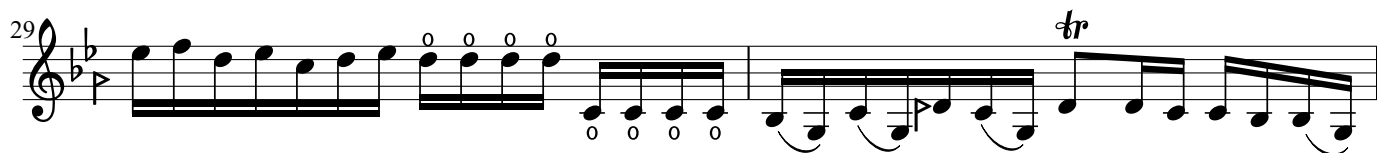
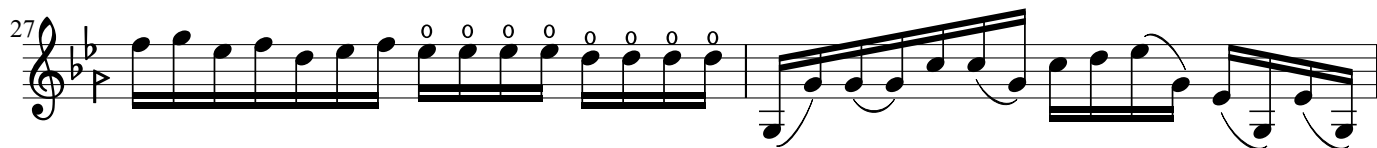
11

14

17

19

21

46

49

52

55

58

61

64

66

68

70

7+4+4/16

4+5+6/16

9/16

72

74

76

79

82

85

72

74

76

79

82

85

چهارمضرب ابوعطا

بحر «مضارع مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف» با وزن «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» هم از اوزان بسیار معمول در ادبیات کلاسیک ایرانی است. آثار فراوانی از حافظ، سعدی، مولوی، خاقانی، بیدل دهلوی، قانی، فیض کاشانی، وحشی بافقی، خواجه، اوحدی، فروغی بسطامی، محتشم کاشانی و رهی معیری در این وزن سروده شده اند که بعنوان مثال می توان غزلی از مولوی با مطلع

بنمای رخ که باغ گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست

و یا غزل معروفی از فروغی بسطامی با مطلع

کی رفته ای ز دل که تمنا کنم تو را کی بوده ای نهفته که پیدا کنم تو را

را نام برد. این بحر از بخش های «مفعول»، «فاعلات»، «مفاعیل» و «فاعلن» تشکیل شده است که به ترتیب دارای ریتم «۱-۱-۱»، «۱-۲-۱»، «۱-۲-۱» و «۱-۲-۱» هستند و ضربهای انتهایی سه بخش اول به ضربهای اول بخش های بعدی متصل می شوند و در نهایت ریتم «۱-۱-۲-۲-۱-۳-۲-۲-۱-۲-۲» را بوجود می آورد. در اینجا یک واحد دو ضربی «۱-» نیز به انتهای ریتم اضافه شده است تا تقارن بیشتری حاصل شود و در نتیجه، قطعه بر اساس ریتم «۱-۱-۲-۲-۱-۳-۲-۲-۱-۲-۲» نوشته شده است که بیست و چهار ضربی است (توجه شود که در این حالت، اگر دو ضرب آخر بصورت «۲» در نظر گرفته شود و به ضرب اول میزان بعدی متصل شود، ریتم بصورت دو تکرار «۳-۲-۱-۲-» احساس خواهد شد).

بیست و چهار ضربی بودن میزان، امکان ایجاد تنوع بسیاری را در این بحر فراهم می کند که در این چهارمضرب بکار گرفته نشده اند (در این قطعه تنها از ریتم های $(۲+۶+۶+۶+۴)/۱۶$ و $(۴+۶+۶+۶+۲)/۱۶$ استفاده شده است). بخصوص، بیست و چهار ضرب را می توان به چهار واحد شش ضربی و یا شش واحد چهار ضربی تقسیم کرد و این مسئله امکان آن را فراهم می کند که قطعه، به سادگی بین ریتم های شش ضربی و چهار ضربی و یا ترکیب آنها چرخش کند. علاوه بر این، ریتم های پیچیده تری چون $(۷+۷+۷+۳)/۱۶$ و $(۵+۵+۵+۵+۴)/۱۶$ نیز قابل استفاده اند. بعنوان مثال، می توان دو میزان متوالی را بصورت $(۳+۷+۷+۷)/۱۶$ و $(۷+۷+۷+۳)/۱۶$ نغمه پردازی کرد که در این صورت، ریتم، حاصل از یک واحد شش ضربی است که بعد از سه واحد هفت ضربی تکرار می شود. اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

چهارمضرب ابوعطا - مفعول فاعلات مفاعيل فاعلن

Moderato

The musical score is written for a single melodic line in G major (one sharp). The time signature is 4/6+12/16+2, which is a complex compound meter. The tempo is marked 'Moderato'. The score consists of 10 staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and the time signature 4/6+12/16+2. The music is composed of eighth and sixteenth notes, often beamed together in groups. The second staff starts with a measure rest and ends with a repeat sign. The subsequent staves continue the melodic line with various rhythmic patterns. The final staff is numbered 10.

11 $\frac{2+6+12+4}{16}$ *tr*

12 *tr* *tr* *tr*

14 $\frac{4+6+12+2}{16}$ *tr*

15 *tr*

17 *tr*

18 *tr*

20 $\frac{2+6+12+4}{16}$ *tr* *tr* *tr*

21 *tr* *tr* *tr*

22 $\frac{4+6+12+2}{16}$ *tr* *tr* *tr*

23 $\frac{2+6+12+4}{16}$ *tr* *tr* *tr*

24 $\frac{4+6+12+2}{16}$ *tr*

25

26

27

28 *tr*

29 *tr*

30 *tr*

31 *tr*

32

33

35 ⁹

36

37

38

39

40

41

42

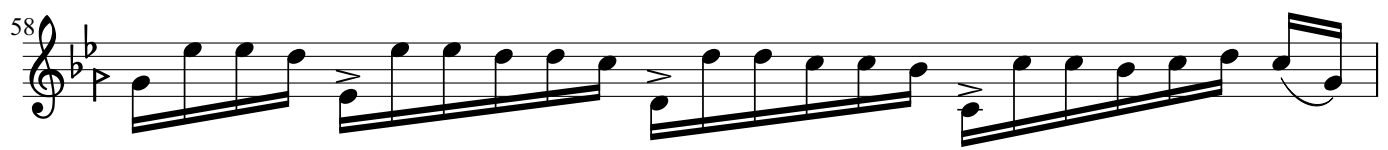
43

45

Detailed description of the musical score: The score is in B-flat major (two flats) and 2/4 time. Measures 35-45 show a continuous melodic line. Measures 35-36 feature eighth-note patterns with slurs. Measures 37-38 have more complex rhythmic groupings, including sixteenth notes. Measures 39-40 consist of steady eighth-note runs. Measures 41-42 introduce accents (v) on specific notes. Measure 43 concludes with a double bar line and repeat dots. Measure 45 begins a new phrase with eighth notes.

This musical score is written for a single melodic line in B-flat major, indicated by two flats in the key signature. The notation is on a single staff with a treble clef. The piece consists of ten measures, numbered 46 through 55. Measures 46-48 feature eighth-note patterns, with measure 46 starting on a whole rest. Measures 49-51 contain sixteenth-note runs, with measure 49 beginning with a '9' indicating a nine-measure phrase. Measures 52-54 continue with eighth-note patterns, and measure 55 concludes with a trill, marked with a 'tr' symbol. The score is presented in a clean, black-and-white format.

56

58

59

61

62

چهارمضراب همایون

این چهارمضراب بر وزن «فعلاتن فعلن فاعلن مفعولن» ساخته شده است که در واقع از اوزان عروضی نیست. عبارت دیگر، هیچ شعری در این وزن سروده نشده است و همانگونه که توضیح داده خواهد شد، تفاوت اساسی این وزن با اوزان عروضی، آن را بطور کامل از اوزان عروضی مجزا می کند.

در واقع، این وزن بر اثر دو اشتباه پی در پی انتخاب شد و هنگامی که در مرحله افزودن توضیحات به این مجموعه، مورد بررسی مجدد قرار گرفت، با وجود این اشتباهات، به دلایلی که عنوان خواهد شد، در نهایت در این مجموعه گنجانده شد. اشتباه اول در سایت گنجور رخ داد که دو غزل از غزلیات دیوان شمس مولوی را در وزن «فعلات فعلن فاعلن مفعولن» گنجانده، حال آنکه آن دو غزل در وزن «فعلات فعلن فعلن» صحیح می باشند. با توجه به گستردگی و حجم بالای داده های گزارش شده در این وبسایت بی نظیر، چنین خطاهای تایی کاملاً طبیعی است و می بایست توسط اینجانب بررسی مجدد می شد که متأسفانه چنین نشد. بیت اول یکی از این غزلیات چنین است

نه ز عاقلانم، که ز من بگیری خردم تو بردی، چه ز من بگیری؟

این وزن، بسیار به ندرت بکار رفته است و در مجموعه گنجور، تنها سه غزل مولوی در این بحر «فعلات فعلن فعلن» یافت می شود. اشتباه دوم آن بود که در حین ثبت و انتخاب این وزن، بخش اول بجای «فعلات فعلن» به اشتباه بصورت «فعلاتن فعلن» ثبت شد که در نتیجه، ریتم آن را از «۱-۲-۳-۱» به «۱-۳-۳» تغییر می دهد.

در نتیجه این اشتباهات، در نهایت وزن «فعلاتن فعلن فاعلن مفعولن» با ریتم «۱-۳-۳-۱-۲-۱-۱-۱-۱» حاصل شد. این وزن اساساً نمی تواند یکی از اوزان عروضی باشد، چون همه اوزان عروضی متشکل از واحدهای یک، دو یا سه ضربی هستند که با یک فاصله (سکوت) از هم جدا شده اند. حال آنکه، در این وزن، واحد سه ضربی دوم با دو سکوت از واحد یک ضربی بعد از خود جدا می شود. نتیجه این سکوت دو ضربی، ایجاد سکت در میان وزن است که به خوبی در قطعه ساخته شده، احساس می شود. این سکوت، در واقع باعث شده است که جایی که انتظار می رود، سر ضرب واقع شده باشد، شنونده با سکوت مواجه شود که حس تعلیق قطعه را افزایش داده است. اگر بعنوان مثال وزن به «فعلاتن فعلن مفاعلن مفعولن» تغییر داده شود، ریتم بصورت «۱-۳-۳-۲-۲-۱-۱-۱-۱» تغییر خواهد کرد و این سکوت اضافی از میان خواهد رفت که می تواند بعنوان یکی از ساختارهای مشابه این وزن بکار گرفته شود.

همانگونه که عنوان شد، این چهارمضراب بر اساس وزن «فعلاتن فعلن فاعلن مفعولن» ساخته شده است. یک واحد دوضربی نیز به انتهای این وزن اضافه شده است تا میزان، بیست و چهار ضربی شده و به میزان شش هشتم نزدیکتر شود و در نتیجه، ریتم بصورت «۳-۱-۳-۱-۲-۱-۱-۱-۱-۱» درآمده است. در این ترکیب، ریتم میزان پایه بصورت $(۶+۴+۶+۶+۲)/۱۶$ خواهد بود که بجای سرضرب واحد شش ضربی دوم، سکوت خواهد نشست. بیست و چهار ضربی بودن قطعه به معنی آن است که تمامی توضیحاتی که در مورد قطعات بیست و چهار ضربی پیشین عنوان شد (چهارمضراب اول بیات ترک، چهارمضراب دوم افشاری و همین طور چهارمضراب ابوعطا) در مورد این قطعه نیز صدق می کند و قابل بکارگیری خواهد بود. در این قطعه، از ریتم $(۴+۶+۶+۶+۲)/۱۶$ (با سکوت در سرضرب واحد شش ضربی دوم) در میزانهایی چون ۷ و ۹ و ریتم $(۴+۶+۶+۴+۴)/۱۶$ در میزان های ۱۵ تا ۱۹ نیز استفاده شده است. بعلاوه، می توان دو میزان متوالی را با هم ترکیب کرد و واحد دو ضربی را به انتهای میزان دوم منتقل کرد و ریتم $(۴+۶+۶+۶+۶+۶+۲)/۱۶$ را بدست آورد (میزان های ۶ و ۱۱). برای حفظ تعلیق قطعه در این ریتم مرکب، واحد شش ضربی ششم می بایست با سرضرب سکوت آغاز شود.

در نهایت آنکه این چهارمضراب نشان می دهد که این ایده، لزوماً محدود به اوزان عروضی نیست و هر ترکیب موزونی از واحدهای تشکیل دهنده اوزان عروضی (فعلاتن، فاعلاتن، مفعولن، مفاعلن، ...) قابلیت آن را دارد که بعنوان ریتم مرکب در ارائه این خانواده از قطعات ضربی بکار گرفته شود. اجرای این قطعه در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرباب همايون - فعلاتن فعلن فاعلن مفعولن

Moderato

The musical score is written for a single melodic line in 16/16 time, marked 'Moderato'. It consists of 11 measures, each beginning with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values, primarily eighth and sixteenth notes, often beamed together in groups. Trills (tr) are indicated above several notes. Measure rests are used to denote specific rhythmic intervals. The score is divided into measures by vertical bar lines, with some measures containing repeat signs (double dots). The measures are numbered 1 through 11 at the beginning of each line.

Measure 1: $6+4+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 2: $4+30+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 3: $4+6+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 4: $4+30+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 5: $4+6+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 6: $4+12+4+4$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 7: $4+6+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 8: $4+6+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

Measure 9: $4+6+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

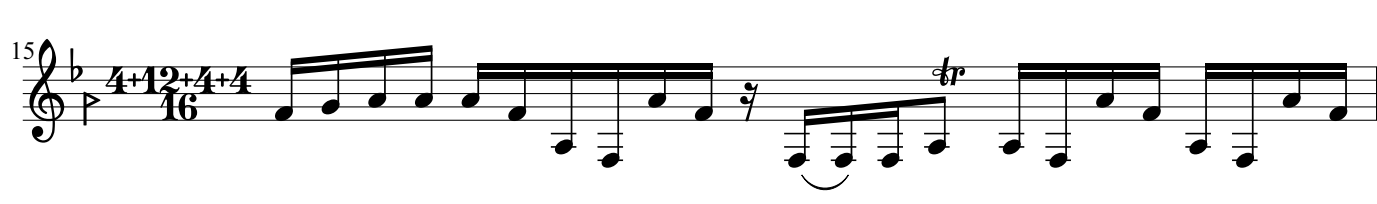
Measure 10: $4+30+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

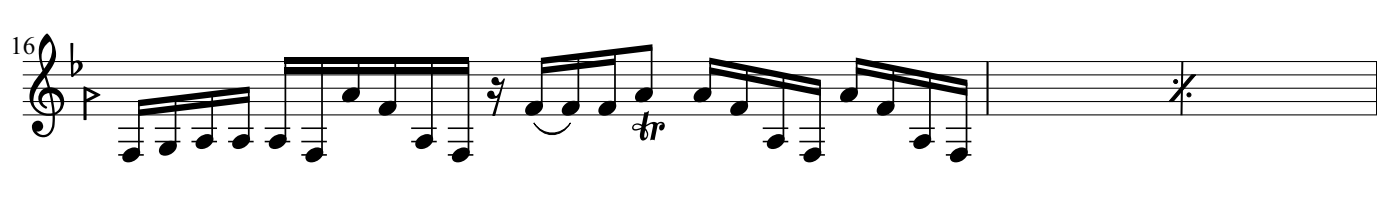
Measure 11: $4+30+12+2$ over 16. Features a trill on the first note.

12 $\text{4+4} \text{12+4+4}$ 16

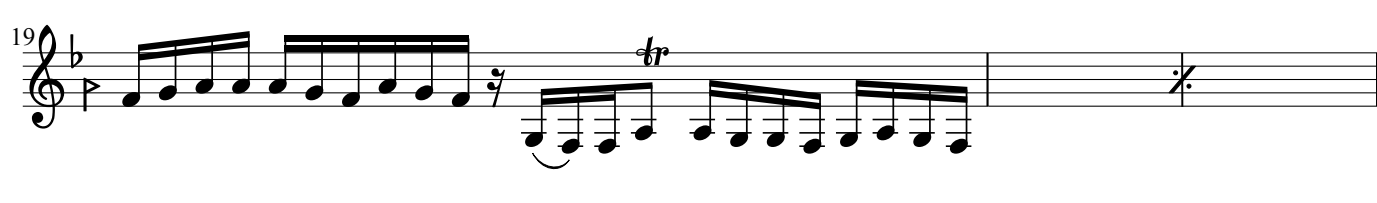
13

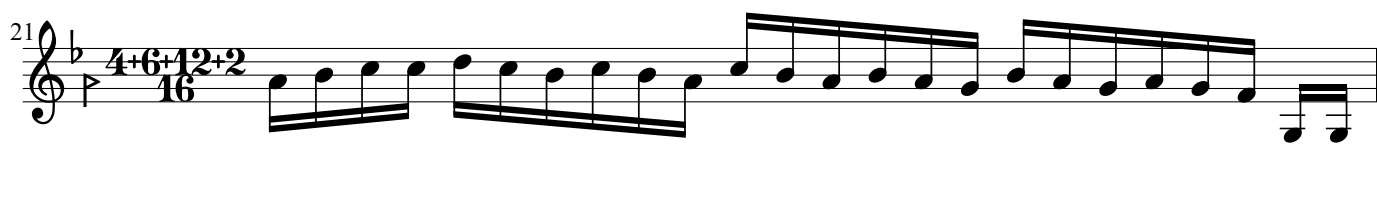
14 $\text{4+6} \text{12+2}$ 16

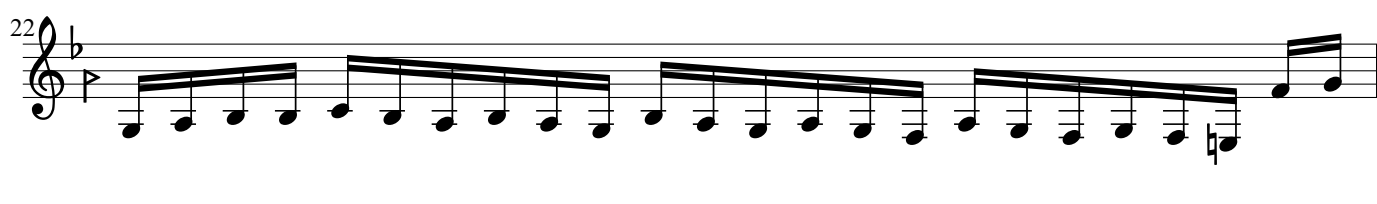
15 $\text{4+4} \text{12+4+4}$ 16

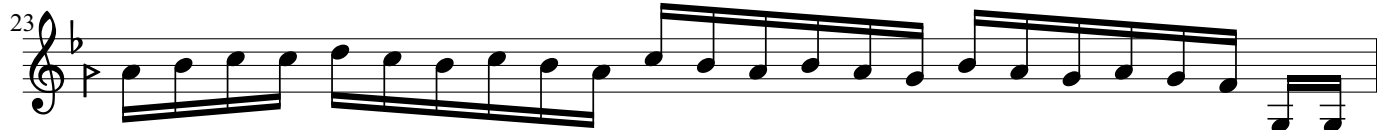
16

18

19

21 $\text{4+6} \text{12+2}$ 16

22

23

24

25

26

28

29

30

31

33

34

35

6+4+12+2
16

4+6+12+2
16

36

38

39

41

42

44

46

48

49

50

52 *tr* *tr*

53 *tr* *tr* 2+6+12+4 16

چهارمضراب بیات اصفهان

وزن «متفاعلاتن متفاعلاتن» از اوزان عروضی است که در شعر ایرانی چندان مورد توجه قرار نگرفته است و بیشتر در شعر عرب بکار می رود. جستجو در وبسایت گنجور تنها یک غزل از مولوی و یک غزل از فیض کاشانی را در این وزن در پی دارد. ابیاتی از غزل مولوی را در زیر می بینید

چو تو عذر خواهی گنه و جفا را چه کند جفاها که وفا نباشد

چو خطا تو گیری به عتاب کردن چه کند دل و جان که خطا نباشد

این قطعه بر وزن «متفاعلاتن» با ریتم «۱-۲-۳» ساخته شده است که نه ضربی است. ریتم ۹/۸ بخصوص در موسیقی ترکی بسیار متداول است و برخی آن را نقطه تمیز موسیقی ترکی از موسیقی عربی می دانند. رقص زیبک (Zeybek) در غرب آناتولی اساسا بر ریتم های نه ضربی کند (۹/۲ یا ۹/۴) و یا تند (۹/۸) یا (۹/۱۶) صورت می گیرد.

ریتم «۱-۲-۳» در واقع ساختار ۱۶/(۴+۵) را داراست. می توان ساختارهای دیگری چون ۱۶/(۳+۳+۳) (در میزان ۵۸ تا ۶۸) و یا ۱۶/(۶+۳) (در میزان های ۶۹ تا ۸۹) را نیز در این ریتم بوجود آورد. بعلاوه با ترکیب دو میزان و ایجاد یک واحد ۱۸ ضربی، می توان ترکیبات متفاوتی از واحدهای چهار و شش ضربی نیز بوجود آورد (بعنوان مثال در میزان های ۲۸ تا ۳۰ و ۱۰۵ تا ۱۰۸). افزون بر این، می توان دو میزان متوالی را بعنوان مثال بصورت ۱۶/(۷+۲) و ۱۶/(۲+۷) ترکیب کرد و در این حالت، ریتم قطعه معادل با ۱۶/(۷+۴+۷) خواهد شد. مشابه این ترکیب را می توان با واحدهای پنج ضربی مثلا بصورت ۱۶/(۴+۵+۵+۴) نیز بدست آورد. اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرب ابیات اصفهان - متفاعلاتن

Moderato

5

9

13

17

21

25

29

31

9/16

35

39

43

47

52

56

62

67

72

76

80

84

89

93

98

102

105

107

110

114

چهارمضراب چهارگاه

بحر «رجز مسدس مطوی مجحوف» با وزن «مفتعلن مفتعلن فع مفتعلن مفتعلن فع» از اوزان بسیار مهجور در شعر فارسی است. جستجو در وبسایت گنجور، تنها یک غزل از مولوی را در این بحر نتیجه می دهد که دو بیت آن به عنوان نمونه در اینجا آورده می شود

جان دلی تو، دل جانی، قبله نظاره کنانی چون که شود خیره نظرشان، از ره دلشان بکشانی

ای طربستان، چه لطیفی، ای سر مستان، چه ظریفی ده بخوری تو بدهی یک، کی بود این شرط حریفی

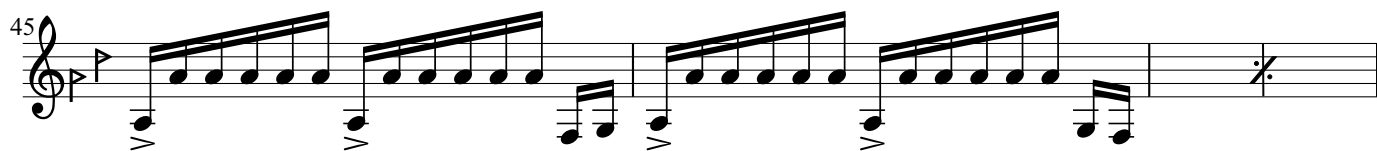
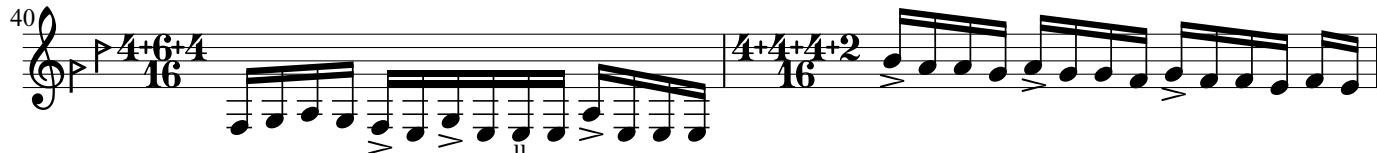
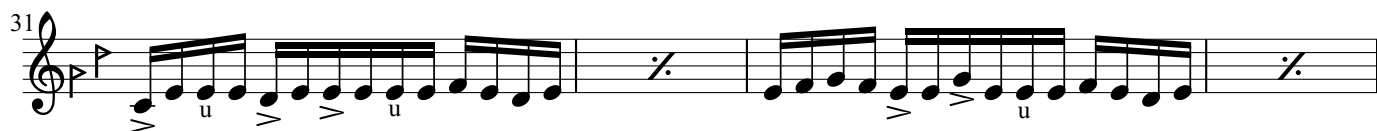
این قطعه بر اساس وزن «مفتعلن مفتعلن فع» ترکیب یافته است. این وزن از بخش های «مفتعلن» و «فع» با ریتم های «۱-۳-۱» و «۱-» تشکیل شده است که ریتم وزن را بصورت «۱-۳-۱-۳-۱-» نتیجه می دهد.

ریتم فوق، چهارده ضربی است و از دو واحد شش ضربی و یک واحد دو ضربی تشکیل شده است. در نتیجه ریتم پایه قطعه بصورت $(۶+۶+۲)/۱۶$ خواهد بود. این ریتم را می توان به سادگی از ترکیب واحدهای دو و چهار و شش ضربی متنوعی نیز بدست آورد، بعنوان مثال $(۶+۴+۴)/۱۶$ در میزان های ۹ تا ۱۳، $(۴+۶+۴)/۱۶$ در میزان های ۲۹ تا ۳۸ و یا $(۴+۴+۴+۲)/۱۶$ در میزان های ۳۹ و ۴۱. بعلاوه، ترکیباتی چون $(۷+۷)/۱۶$ و یا $(۴+۵+۵)/۱۶$ نیز به راحتی قابل حصول هستند که در اینجا بکار گرفته نشده اند. اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

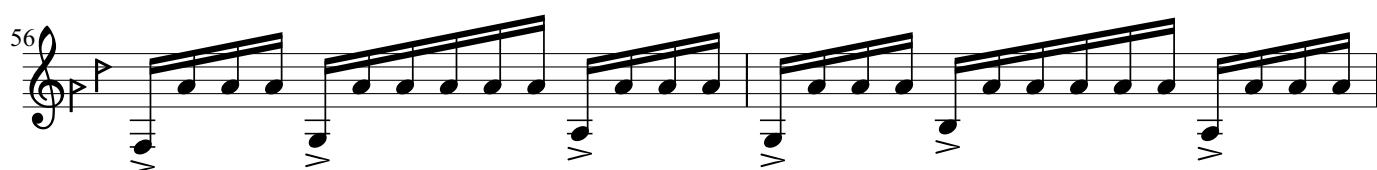
چهارمضرباب چهارگاه - مفتعلن مفتعلن فع

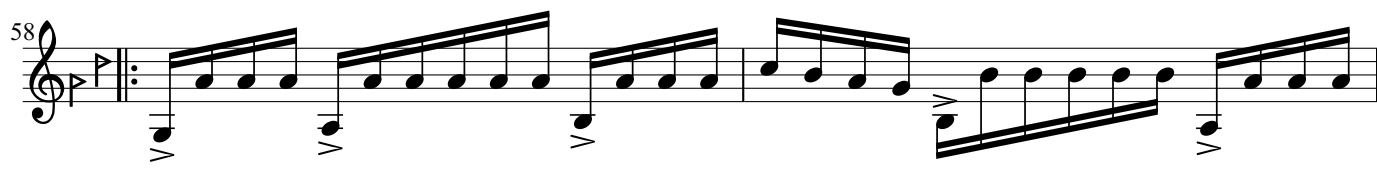
Moderato

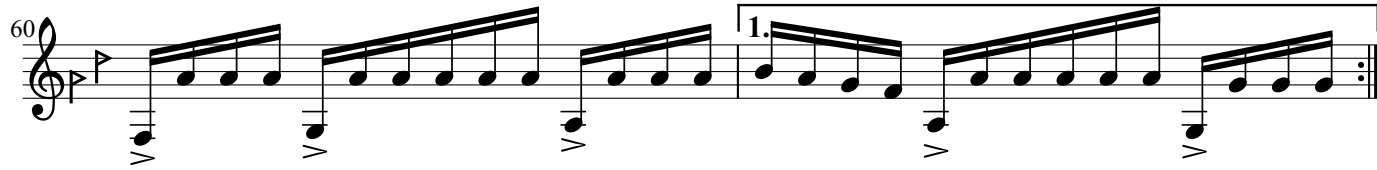
The musical score is written for a single melodic line in treble clef. It begins with a key signature of one flat (B-flat) and a complex 16th-century Persian rhythm. The tempo is marked 'Moderato'. The score consists of nine staves of music, with measures numbered 1 through 24. The notation includes various rhythmic values (e.g., 16, 8, 4, 2, 1, 1/2, 1/4, 1/8, 1/16), accidentals (sharps, flats, naturals), and ornaments (trills, marked 'tr'). The piece concludes with a double bar line and a repeat sign.

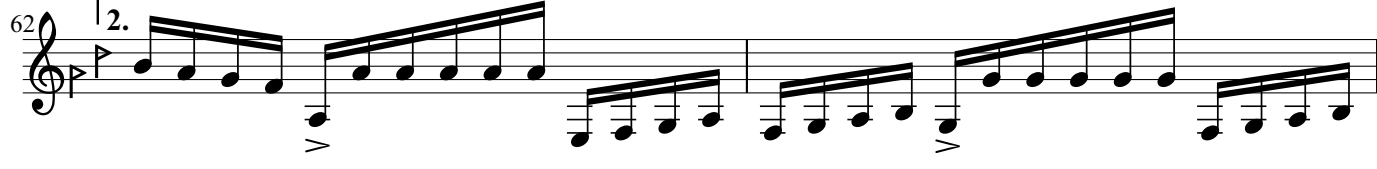

53

56

58

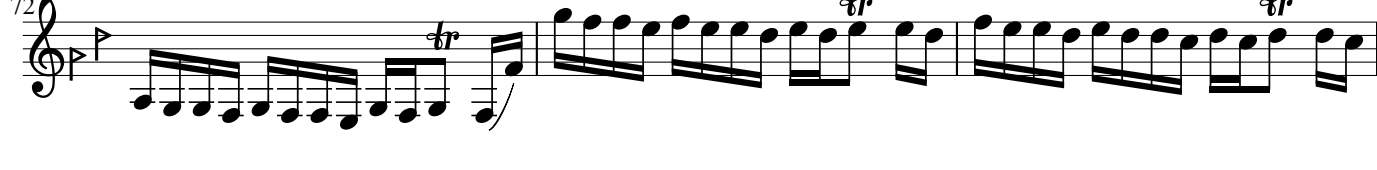
60

62

64

66

69

72

75

چهارمضراب ماهور

وزن «فاعلاتن مفاعلن فاعلاتن مفاعلن» بسیار به ندرت در شعر کلاسیک فارسی بکار گرفته شده است. در واقع، جستجو در بانک اطلاعاتی گنجور تنها یک غزل پنج بیتی از مولوی را در این وزن نتیجه می دهد که دو بیت آن در اینجا آورده شده است.

دست او را دهان بدی، شرح دادی از آن غم او می کند شرح بی زبان، یا ظریفون فافهموا

جنبش آنگه کند صدف، که بود جفت جوهر او بس که گفتن دراز شد ذا حدیث منمنم

این قطعه بر وزن «فاعلاتن مفاعلن» ساخته شده است. «فاعلاتن» و «مفاعلن» به ترتیب دو قطعه هفت و شش ضربی با ریتم «۱-۲-۱» و «۲-۲» می باشند که در نتیجه، ریتم پایه سیزده ضربی $۱۶/(۷+۶)$ و بصورت «۱-۲-۱-۲-۲-۲» خواهد شد.

ترکیبات متنوعی را می توان از این ریتم استخراج کرد. بعنوان مثال، می توان میزان های متوالی را در ریتم های $۱۶/(۷+۶)$ و $۱۶/(۶+۷)$ ترکیب بندی کرد که در این صورت، قطعه های هفت و شش ضربی دو میزان متوالی در کنار یکدیگر قرار می گیرند و ریتم های آشنای شش ضربی و هفت ضربی برای لحظاتی توسط شنونده احساس می شوند (میزان های ۳۶ تا ۴۳). بعلاوه، واحد سیزده ضربی را می توان به دو واحد چهار ضربی و یک واحد پنج ضربی تقسیم بندی کرد و ریتم $۱۶/(۴+۴+۵)$ را بدست آورد که بعنوان مثال در میزان ۹ بکار رفته است. همین طور، دو میزان متوالی را می توان با هم ترکیب کرد و سه واحد چهار ضربی متوالی با ریتم $۱۶/(۷+۴+۴+۴+۷)$ ایجاد کرد که در میزان ۳۴ مشاهده می شود (بطور مشابه، می توان چهار واحد چهار ضربی با ریتم $۱۶/(۵+۴+۴+۴+۴+۵)$ نیز ایجاد کرد که در این چهارمضراب بکار گرفته نشده است). همین طور، ترکیب های دیگری چون $۱۶/(۴+۶+۳)$ (در میزان های ۵۶ و ۵۷) و همچنین $۱۶/(۳+۵+۵)$ و $۱۶/(۶+۵+۵+۵+۵)$ و $۱۶/(۲+۶+۶+۶+۶)$ (از ترکیب دو میزان) نیز قابل استفاده هستند که ترکیب های سری دوم در این قطعه بکار گرفته نشده اند. اجرای این قطعه در [این آدرس](#) قابل دسترسی است.

چهارمضرب ماهور - فاعلاتن مفاعلن

Moderato

4

8

10

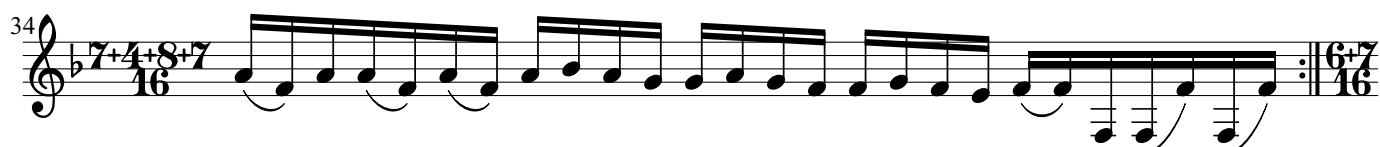
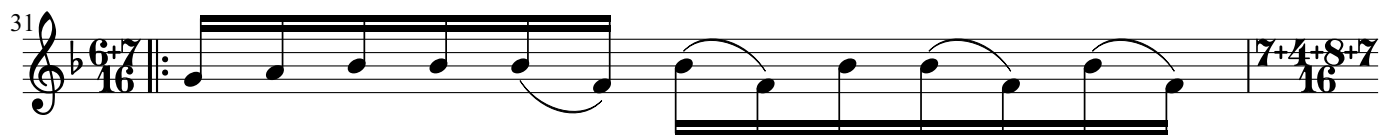
12

14

16

19

21

چهارمضرب نوا

بحر «سریع مطوی مکشوف» با وزن «مفتعلن مفتعلن فاعلن» از دیگر وزن های متداول در شعر کلاسیک ایرانی است که توسط شاعران فراوانی از جمله رودکی، عطار، نظامی، سعدی، مولوی، حافظ، بیدل دهلوی، امیرخسرو دهلوی، خواجهی کرمانی، فروغی بسطامی، اوحدی، عراقی، سلمان ساوجی، خاقانی و محتشم کاشانی مورد استفاده قرار گرفته است. بعنوان نمونه هایی از اشعار سروده شده در این وزن می توان به بیت آشنای ابتدای مخزن الاسرار نظامی

ای همه هستی ز تو پیدا شده خاک ضعیف از تو توانا شده

و یا غزل معروفی از حافظ با مطلع

هاتفی از گوشه میخانه دوش گفت ببخشند گنه می بنوش

اشاره کرد. واحدهای تشکیل دهنده این وزن، یعنی «مفتعلن» و «فاعلن» به ترتیب دارای ریتم «۱-۳-» و ریتم «۱-۲-» هستند و در نتیجه، ریتم این بحر بصورت «۱-۳-۱-۳-۱-۲-» خواهد بود که ۱۷ ضربی است. در این چهارمضرب، یک ضرب دیگر هم به انتهای وزن اضافه شده است و در نهایت، ریتم پایه، ۱۸ ضربی و بصورت «۱-۳-۱-۳-۱-۲-۱-» درآمده است. این ریتم، به آهنگ خواندن شعر نیز نزدیکتر بنظر می رسد، چون اشعار این وزن با مکث قابل توجهی میان دو مصراع خوانده می شوند که در دیگر اوزان، معمول نیست. بعلاوه، در این حالت، ریتم ۱۸ ضربی خواهد شد که به ریتم آشنای شش ضربی بسیار نزدیک است. در اکثر میزان ها، تک ضرب آخر در ملودی پردازی به ملودی میزان بعدی متصل شده است و ریتم نهایی قطعه بصورت «۲-۱-۳-۱-۳-۱-۲-» شنیده می شود و یا اینکه سکوت بکار گرفته شده است و در نتیجه، ریتم را بصورت «۱-۳-۱-۳-۱-۲-» درآورده است.

همانگونه که عنوان شد، ریتم پایه این قطعه «۱-۳-۱-۳-۱-۲-» (۱۶/۱+۵+۴+۶) می باشد. همانگونه که در قطعه نیز دیده می شود، ترکیبات بسیار متنوعی را می توان از این ریتم استخراج کرد، بعنوان مثال ۱۶/۱+۳+۶+۲ در میزان ۳، ۱۶/۱+۵+۴+۶+۲ در میزان ۸ و ۱۶/۱+۵+۴+۶+۲ در میزان ۱۰. علاوه بر این، می توان ساختار ریتم را بصورت کلی نیز دگرگون کرد و ریتم را بصورت ترکیبی از واحدهای شش و یا چهار ضربی ارائه کرد، بعنوان مثال ریتم ۱۶/۶+۶+۶ در میزان ۳۱، ریتم ۱۶/۴+۴+۴+۴ در میزان ۲۸ و یا ریتم ۱۶/۴+۴+۴+۶ در میزان ۱۳. همین طور، می توان ترکیبات ارائه شده در مورد قطعه هجده ضربی پیشین (چهارمضرب اول دشتی) را نیز در اینجا مورد استفاده قرار داد و تنوع ریتم را بیش از این نیز افزایش داد. اجرای این قطعه هم در [این آدرس](#) بارگذاری شده است.

چهارمضرباب نوا - مفتعلن مفتعلن فاعلن

Moderato

The musical score is written for a single melodic line in 16/16 time. It consists of 14 staves, each containing a measure or more of music. The key signature is one flat (B-flat). The score includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and melodic lines. Some measures contain triplets and trills. The score is numbered 1 through 14, indicating the measure number.

16 $2+4+12+3+1$ $\frac{16}{16}$ *tr*

18 $2+4+14+1$ $\frac{16}{16}$ *tr*

20 *tr*

22 $6+6+5+1$ $\frac{16}{16}$

24 $2+6+9+1$ $\frac{16}{16}$ 9

26 $6+6+5+1$ $\frac{16}{16}$

27 $2+6+9+1$ $\frac{16}{16}$ 9

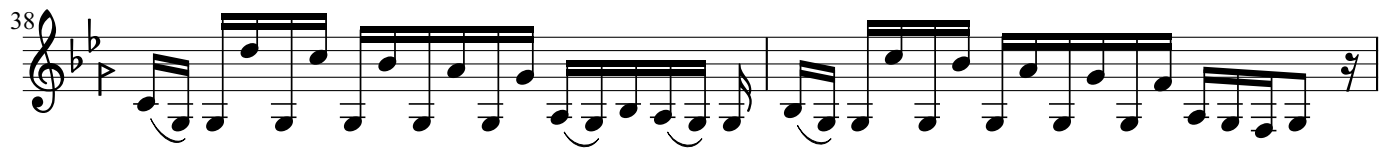
28 $6+4+4+4$ $\frac{16}{16}$ *tr*

31 $6+6+6$ $\frac{16}{16}$

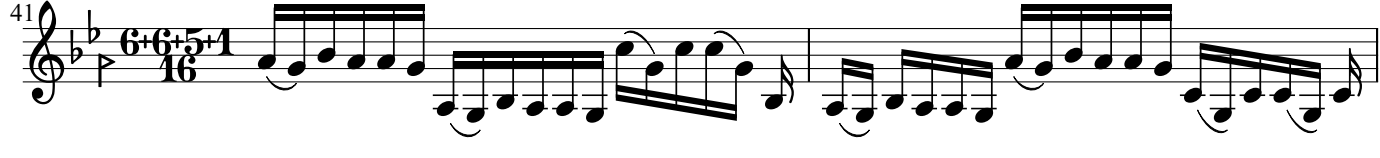
32 $6+6+5+1$ $\frac{16}{16}$

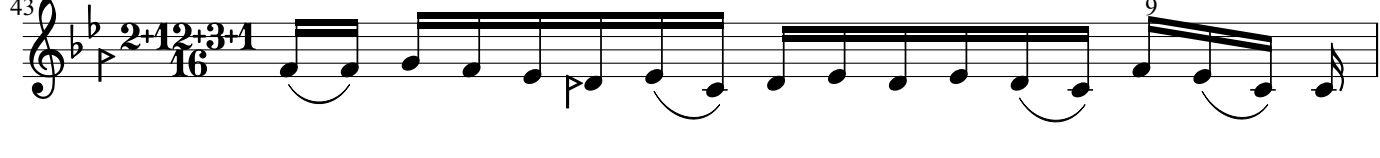
34

36

38

40

41

43

44

45

47

49

